

Foto: Tom van Limpt

De meerwaarde van streektaal voor het spellingonderwijs

Spelambigue woorden eenvoudiger spellen dankzij het Nedersaksisch

Door streektaal actief in te zetten in de taallessen, leren leerlingen beter Nederlands spellen en schrijven. Een pilotles, ontwikkeld voor groep 4, maar zeker bruikbaar tot en met niveau vmbo-bb, geeft hiervoor een eerste aanzet.

WILLEMIJN ZWART & HUUB PUNTE

Vorig jaar vergeleek Peter-Arno Coppen in dit blad dialectliefhebbers met postzegelverzamelaars (Coppen, 2016). Het leken hem oude mannen die zich slechts met het verzamelen van taalkundige curiosa bezighouden en

met wie geen normaal gesprek over taalvariatie te voeren is. Gelukkig zijn er naast deze 'postzegelverzamelaars' volop taalkundigen en didactici die graag het gesprek over streektaal aangaan. Immers: streektaal leeft volop onder jongeren (zie kader 1) en kan bijdragen aan de taalontwikkeling van leerlingen.

STREEKTAAL EN JONGEREN

Recente cijfers over het streektaalgebruik onder jongeren in het Nedersaksisch taalgebied ontbreken. Aan de ene kant vinden er uitvlakkingsprocessen plaats, waarbij de streektalen richting de standaardtaal bewegen. Vooral lexicale en morfologische kenmerken gaan hierbij verloren. Fonologische kenmerken, zoals de realisatie van de ij als ie, lijken beter bewaard te blijven in de huidige regiolecten. Tegelijkertijd speelt 'plat praten' zeker een rol van betekenis onder jongeren. Zie bijvoorbeeld de onlangs op NPO 2 uitgezonden 2Doc-film *Brommers kiek'n*, de onder jongeren populaire radio-piraatimitaties van Wateensound.nl, de rol van streektaal op de Zwarte Cross of de streektaal-rock-'n-roll van Bökkers.

Kader 1

SPELAMBIGUE WOORDEN

Spelambigue woorden zijn woorden zoals *kauw* (*kou*), *lein* (*lijn*) en *ligt* (*licht*). Het zijn woorden die op twee manieren gespeld kunnen worden, omdat de klank geen uitsluitend geeft. Twee lettertekens representeren één klank (*au/ou*, *d/t*, *eij/ij*, *ch/g*, *ck/k*). Volgens het Referentiekader Taal vallen deze woorden onder niveau 2F (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen, 2009). Dit is het streefniveau (1S) voor leerlingen aan het einde van de basisschool.

Kader 2

WETTELIJKE POSITIE NEDERSAKSISCHE STREEKTALLEN

Momenteel zijn de erkende talen in Nederland (naast het Standaardnederlands) het Fries, Limburgs en Nedersaksisch. Het Nedersaksisch, de overkoepelende naam voor vele niet-gestandaardiseerde dialecten in de provincies Groningen, Friesland (Stellingwerven), Drenthe, Overijssel en Gelderland (Veluwe en Achterhoek) is in Nederland erkend als regionale taal, zoals geformuleerd in hoofdstuk 2 van het Europees handvest voor regionale talen of talen van minderheden (Raad van Europa, 1992). Doelstellingen bij talen die onder hoofdstuk 2 van dit handvest vallen zijn bijvoorbeeld:

- inwoners van de regio's waar Nedersaksisch gesproken wordt in staat stellen deze taal te leren indien zij dat wensen;
- in het onderwijs aandacht besteden aan de meerwaarde van het Nedersaksisch;
- erkenning van het Nedersaksisch als uiting van culturele rijkdom;
- voorzien in onderwijsmiddelen in/over het Nedersaksisch voor alle onderwijsniveaus.

Kader 3

De IJsselacademie, Overijssels instituut voor streektaal en streekcultuur, ontwikkelt in samenwerking met leraren in opleiding nieuw lesmateriaal waarin streektaal gebruikt wordt om aan de bestaande kerndoelen primair onderwijs te werken (zie ook kader 2 en 3). In een pilotles, uitgevoerd door een van de auteurs (HP), wordt streektaal ingezet om leerlingen te ondersteunen bij het spellen van spelambigue woorden met *ij* of *ei*, door middel van geleide inductie.

Weet-woorden?

In *Taal actief*, een veelgebruikte methode voor taal in het basisonderwijs, wordt vanaf groep vier aandacht besteed aan spelambigue woorden: woorden waarin leerlingen moeten kiezen uit twee homofone klanken zoals *ij* of *ei*.

Leerlingen leren dat dit weet-woorden zijn: 'Kun jij horen of je *ei* of *ij* schrijft? Nee hè? Woorden met *ei* of *ij* moet je uit je hoofd leren' (Junior Einstein, 2015). De gangbare didactiek hierbij is het aanbieden van een *ei*-verhaal (zie figuur 1) met woorden die met *ei* geschreven worden. Want, zo lezen leerkrachten in de *Leerkrachtenmap spelling*, leerlingen kunnen niet via een regel of trucje ontdekken met welk letterteken de klank weergegeven moet worden (Taal actief, 2012).

Niet in het Twents

De twintig leerlingen van een van ons, meneer Huub, hebben geluk: voor hen geen rijtjes woorden met *ei* of *ij* die ze uit hun hoofd hoeven leren. Dankzij hun Twentse roots kunnen zij zonder dit leerwerk van start. Immers:

Figuur 1. Aan de hand van deze afbeelding uit de methode *Taal actief* (2012) krijgen leerlingen in groep 4 het ei-verhaal aangeboden

in veel streektaalen wordt het letterteken *ij* uitgesproken als *ie* (Bloemhoff, Van der Kooi, Niebaum & Reker, 2008).

De standaarduitspraak van de *ei* en de *ij* is nu weliswaar hetzelfde, maar dat is niet altijd zo geweest. In de middeleeuwen werd de *ij* als *ie* uitgesproken. Men gebruikte een extra *i* om een lange klank aan te geven (denk bijvoorbeeld aan plaatsnamen als *Huissen* en *Oirschot*). De lange *ie* werd daarom als *ii* geschreven, om hem van de *i* te onderscheiden. In het schriftbeeld werd deze tweede *i* op den duur wat langer gemaakt: de *ij*. In Holland en Brabant veranderde de uitspraak hiervan naar de huidige *ij*, maar in andere delen van het land bleef in de streektaal de oorspronkelijke *ie*-uitspraak bewaard (zie figuur 2). Heel interessant voor historisch taalkundigen, maar hoe verwerk je dit gegeven tot een betekenisvolle taalles? Daarvoor gebruiken we het principe van de geleide inductie.

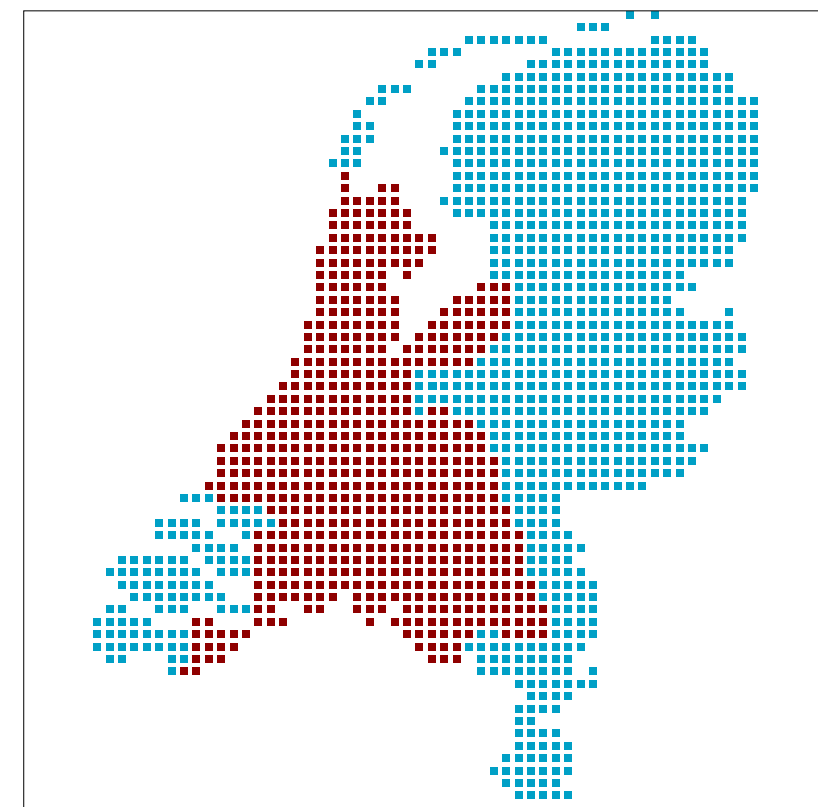
Stap 1: eigen kennis als betekenisvolle context

In de eerste les waarin het klankpaar *ij* en *ei* centraal staat, begint de leerkracht niet met de introductie van

het *ei*-verhaal, maar met een heel andere vraag. Namelijk: wie van de leerlingen weet een woord in de streektaal? De leerlingen noemen allerlei woorden: *skoefkar* (kruiwagen), *hoes* (huis) en *oald* (oud) bijvoorbeeld. Als er woorden met een *ie* uitgesproken *ij* langskomen, noemt de docent deze op het bord. Anders kan de docent in het klassengesprek op enkele van deze *ij*-woorden aansturen, eventueel ondersteund met afbeeldingen van *ij*-woorden, zoals *ijs*, *tijd* of *rijk*. Dit doet de docent tot er ten minste drie *ij*-woorden met een *ie* op het bord staan, bijvoorbeeld: *blie* (blij), *kiek'n* (kijken) en *knien* (konijn). Daarachter schrijft hij de Nederlandse woorden (zie kader 4).

TWENTS		NEDERLANDS
blie	→	blij
kiek'n	→	kijken
knien	→	konijn

Kader 4

Figuur 2. Het gebied waarin in de streektaal de *ij* als *ie* uitgesproken wordt, strekt zich van Groningen tot Limburg (blauw). Ook in Zeeland (en delen van Vlaanderen) wordt de *ij* als *ie* uitgesproken (afbeelding naar Weijnen, 1966, via Kruijssen & Van der Sijs, 2014)

Stap 2: onderwijsleergesprek

Nu vraagt de docent de klas heel goed naar de woorden op het bord te kijken. Valt hun iets speciaals op? Eventueel kan hij de klas op weg helpen, door het *ie*- en het *ij*-letterteken in twee verschillende kleuren over te trekken. Samen met de klas trekt de docent de conclusie: blijkbaar wordt een *ij* in de streektaal anders uitgesproken!

Vervolgens krijgen leerlingen een aantal plaatjes te zien van woorden met een *ij*. Samen met de klas probeert de docent de woorden op te schrijven. Daarbij vraagt hij steeds of de woorden ook met een *ie* uitgesproken kunnen worden. De leerlingen mogen het zelf hardop proberen en ontdekken zo zelf dat dat telkens het geval is.

Nu laat de docent op het digibord een aantal plaatjes van woorden met het *ie*-letterteken zien. 'Kun je deze woorden ook met een *ie* uitspreken?' vraagt hij de klas. Zelfs leerlingen in de klas met een migratieachtergrond, die van huis uit toch weinig streektaal meegekregen hebben, blijken aan te voelen dat dat niet kan. Blijkbaar wordt in hun omgeving, de buurt Boswinkel in Enschede, voldoende plat gepraat om deze intuïtie te ontwikkelen.

Dan schrijft de leerkracht samen met de klas de woorden bij de plaatjes.

Stap 3: begeleide inoefening

Nu is het tijd voor de begeleide inoefening. Enkele plaatjes van woorden met *ij* of *ei* worden besproken. Bij het eerste plaatje doet de docent het gewenste gedrag voor. 'Hé, een plaatje van het cijfer *viëf*. Even denken, kan ik in het Twents ook *vief* zeggen, in plaats van *vijf*? Ja! Dat klinkt best normaal. Dan schrijf ik *vijf* dus met een *ij*.' Bij de twee volgende plaatjes krijgt een leerling de beurt.

Nu mogen leerlingen zelf aan de slag met de opdrachten uit de methode. Enkele leerlingen voor wie de uitleg te snel ging, blijven nog even bij het bureau van de docent achter en krijgen extra uitleg. Ook zij hebben aan het eind van de les een succeservaring.

Later die dag, bij een les geschiedenis, blijkt dat leerlingen het trucje al aardig verinnerlijkt hebben. 'Tijd is toch met een *ij*, meneer?' roept een leerling door de klas. 'Want in het Twents zeg je *uut de tiet!*' Zijn vriendjes moeten lachen, maar meneer Huub geeft

Niet alleen maakt streektaal de les betekenisvoller, ook zijn er in de verschillende streektaalen die ons land rijk is, volop aanknopingspunten voor een goede taalles

hem een dikke pluim. 'Goed bedacht zeg, inderdaad, tijd schrijf je met een lange ij.'

Terugblikken

Bij het nabespreken van deze les viel ons op dat ook leerlingen die van huis uit niet veel streektaal meekregen, wel degelijk 'gehoor' hadden voor het onderscheid tussen beide klanken in de streektaal. Blijkbaar pikken leerlingen toch voldoende van de streektaal op om dit soort onderscheid te kunnen maken. Een interessant gegeven om in de toekomst verder te onderzoeken.

Natuurlijk is deze les pas een begin en helaas gaat deze ie-ij-regel ook niet in honderd procent van de gevallen op (in leenwoorden als *chagrijnig*, bijvoorbeeld), maar desalniettemin kijken we met veel plezier terug op deze les. Immers, door streektaal hier in de reguliere taalles in te zetten, help je kinderen door *scaffolding* en verminder je hun cognitieve belasting, waardoor ze meer ruimte hebben voor andere deeltaken tijdens het schrijven. Streektaal is hier dus allesbehalve onnodige, ouderwetse ballast.

Twentse leerlingen hebben geluk: voor hen geen rijtjes woorden met *ei* of *ij* die ze uit hun hoofd hoeven leren. Immers: in veel streektaalen wordt het letterteken *ij* uitgesproken als *ie*

Niet alleen maakt streektaal de les betekenisvoller voor leerlingen, ook zijn er in de verschillende streektaalen die ons land rijk is, volop aanknopingspunten voor een goede taalles. Denk aan het onderscheid tussen mannelijke en vrouwelijke woorden (in

Limburg en delen van Twente) als hulp bij het leren van de Duitse geslachten; de woordvolgorde in het Nedersaksisch om de Duitse woordvolgorde te leren en de uitspraak van *ou* als *ol* als middel om woorden met *ou* te herkennen. Verder biedt de morfologie van de streektaal, bijvoorbeeld de werkwoordsvervoegingen of de vorming van verkleinwoorden, een prachtige aanknopingspunten voor het vergelijken van standaard- en streektaal, en daarmee het aanscherpen van de taalbeschouwelijke vaardigheden van leerlingen. En natuurlijk zijn dit soort onderwerpen ook heel geschikt voor een sector- of profielwerkstuk. We hopen dat dit soort voorbeelden docenten inspireert streektaal een plek te geven in hun eigen (taal)onderwijs. ■

Willemijn Zwart is lerarenopleider aan Saxion Hogescholen en projectleider streektaalonderwijs bij de IJsselacademie. Zij rondt momenteel haar master Neerlandistiek aan de Universiteit Utrecht af met een onderzoek naar de meerwaarde van het Twents voor het taalonderwijs, onder begeleiding van Jacomine Nortier. Huub Punte is docent in opleiding aan Saxion Hogescholen.

De auteurs komen graag in contact met leraren en lerarenopleiders die mee willen werken aan nieuw te ontwikkelen lesmateriaal voor streektaalonderwijs in de 21e eeuw. Mail naar <wzwart@ijsselacademie.nl> of <h.punte@student.saxion.nl>.

LITERATUUR

- Coppen, P.-A. (2016). Postzegelverzamelaar. *Levende Talen Magazine*, 103(8), 25.
- Bloemhoff, H., Kooi, J. van der, Niebaum, H., & Reker, S. (Red.). (2008). *Handboek Nedersaksische taal- en letterkunde*. Assen: Van Gorcum.
- Junior Einstein. (2015). Woorden met ei of ij. Geraadpleegd via <https://www.taal-oefenen.nl/instruction/taal/spelling/weetwoorden/woorden-met-ei-of-ij>
- Raad van Europa. (1992). *Europees handvest voor regionale talen of talen van minderheden*. Straatsburg: Auteur.
- Kruijsen, J., & Sijts, N. van der. (Red.). (2014). Meertens kaartenbank. Geraadpleegd via <http://www.meertens.knaw.nl/kaartenbank>
- Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen. (2009). *Over de drempels met taal en rekenen: Een nadere beschouwing*. Enschede: Auteur.
- Taal actief. (2012). *Taal actief groep 4: Handleiding spelling* (4e ed.). 's-Hertogenbosch: Malmberg.
- Weijnen, A.A. (1966). *Nederlandse dialectkunde*. Assen: Van Gorcum.

agenda

28 juni 2017

De Onderzoeksconferentie, Amersfoort, <bit.ly/ltn-nrok>

23 september 2017

Ruslanddag 2017, Den Haag, <russisch.levendetalen.nl/studiedag/>

26 september 2017

Europese Dag van de Talen, <bit.ly/ltn-europ>

29-30 september 2017

Drongo Talenfestival, Utrecht, <www.drongofestival.nl>

4-15 oktober 2017

Kinderboekenweek, <www.kinderboekenweek.nl>

6-7 oktober 2017

Het Lerarencongres, Amersfoort, <lerarencongres.onderwijscooperatie.nl>

7 oktober 2017

Onze Taalcongres, Utrecht, <www.onzetaal.nl>

7-14 oktober 2017

Week van het Nederlands, <www.weekvanhetnederlands.org>

3 november 2017

Landelijke Studiedag Levende Talen, Utrecht, <www.levendetalen.nl>

3 november 2017

Werkconferentie Lerarenopleiders mvt, Utrecht, <www.expertisecentrum-mvt.nl>

9 november 2017

Dag van de Franse Taal, <www.table rondepourlefrancais.nl>

16 november 2017

Mbo Onderzoeksdag, Rotterdam, <www.mboonderzoeksdag.nl>

18-26 november 2017

Voorleesweek België, <www.voorlezen.be>

24-25 november 2017

HSN Conferentie Onderwijs Nederlands, Zwolle, <www.hsnconferentie.org>

binnenkort

TAAL VERBINDT
vrijdag 3 november 2017
LEVENDE Talen LANDELIJKE STUDIEDAG

Taal verbindt!

Op vrijdag 3 november kunt u weer deelnemen aan de Landelijke Studiedag van Levende Talen in de Jaarbeurs in Utrecht. Het thema is dit jaar 'Taal verbindt!'.

Taal hoort in het rijtje van Cultuur met een grote C, naast literatuur, muziek, games, televisie, tijdschriften, vlogs, blogs, films en theater. De Nederlandse taal verbindt ons allemaal en de vreemde talen zijn een ingang in cultuur met de kleine c: omgangsvormen, beleefdheden, zakendoen, politiek bedrijven. Wanneer je je ook op dat niveau middels taal met andere mensen kunt verbinden, leer je hen begrijpen, kom je tot een nieuwe kijk op de werkelijkheid, word je als wereldburger beter toegerust voor een samenleving die steeds complexer wordt. En is dat niet wat we onze leerlingen allemaal toewensen?

Tijdens de Landelijke Studiedag bieden we iedereen die aan taalonderwijs verbonden is, de gelegenheid zich te professionaliseren op zowel het gebied van de inhoud als de didactiek van het taalonderwijs.

Bent u geïnteresseerd in de Landelijke Studiedag, wilt u weten wie dit jaar de dag opent en hoe de dag wordt afgesloten? Lees hierover meer op onze website <www.levendetalen.nl>.

Europese Dag van de Talen

Op 26 september wordt in heel Europa een reeks aan evenementen georganiseerd ter gelegenheid van de Europese Dag van de Talen: activiteiten voor en met kinderen, televisie- en radioprogramma's, taallessen en conferenties. Op <bit.ly/ltn-europ> vindt u meer informatie over deze dag.

Drongo

Op 29 en 30 september wordt in de Jaarbeurs in Utrecht weer het Drongo Talenfestival gehouden – voor iedereen die werkt in de taalsector en voor iedereen die interesse heeft in taal. Alles wat met taal te maken heeft, komt aan bod: meertalig opvoeden, onderwijs, cultuur, vertalen, de nieuwste snufjes uit de taaltechnologie, taalcurricula, carrière, experimenten en nog veel meer.

Voor meer informatie, zie <www.drongofestival.nl>.